

Prof. UŁ dr hab. Jerzy Krzyszkowski
Katedra Pracy i Polityki Społecznej
Wydział Ekonomiczno – Socjologiczny
Uniwersytet Łódzki

RECENZJA PRACY DOKTORSKIEJ MGR JOANNY LIZUT

**„USŁUGI SPOŁECZNE I SOCJALNE JAKO INSTRUMENTY OGRANICZANIA
WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO”**

NAPISANEJ POD KIERUNKIEM PROF. DR HAB. PIOTRA BŁĘDOWSKIEGO

Recenzję należy poprzedzić pewnymi rozważaniami natury bardziej ogólnej bowiem ułatwiają one ocenę wartości pracy. Nauka o polityce społecznej w Polsce mimo swych świetnych tradycji okresu między I a II wojną światową (L. Krzywicki, K. Krzeczowski, S. Rychliński i inni) oraz licznych współczesnych dokonań, posiada ciągle obszary mniej zbadane i rzadko podejmowane przez autorów piszących o tej problematyce. Do takich zagadnień należą bez wątpienia usługi społeczne i socjalne i ich dostawca jakim jest głównie pomoc społeczna. Brak badań oraz teoretycznych analiz skutkuje brakiem wiedzy, a co za tym idzie, potrzebnych kompetencji. Na tym większe uznanie zasługuje w tej sytuacji wybór tematu usług społecznych i socjalnych jako instrumentu ograniczania wykluczenia społecznego, który jest niezwykle ważny społecznie i bardzo ciekawy poznawczo (przynajmniej dla autora tych słów). W ten sposób opracowanie autorstwa Joanny Lizut wpisuje się w nurt narodowej, ale i europejskiej, dyskusji nad instrumentami polityki społecznej działającymi na rzecz profilaktyki i zwalczania ekskluzji. Wykluczenie społeczne, pojęcie które zrobiło w ostatnich latach ogromną karierę w mediach i polityce, jest znane i od dawna obecne w myśli społecznej na co wskazują socjologowie, historycy, antropolodzy i inni przedstawiciele nauk społecznych¹. W dziejach cywilizacji europejskiej istniały zawsze grupy ludności, które nie mieściły się

¹ Henryk Samsonowicz wskazuje na Bronisława Geremka jako badacza, który uważał że w społeczeństwach istnieją obszary marginalne, gdzie trafiają wychodźcy z różnych klas społecznych.

Por. Samsonowicz H., *Człowiek wykluczony*, (w:) Nieobecność społeczna. W poszukiwaniu sensów i znaczeń, red. Z. Galor, B. Goryńska – Bittner, Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa, Poznań 2012

w sztywnych schematach struktury społecznej, żeby choćby wskazać na helotów i niewolników, wędrownych aktorów, prostytutki, przestępców i żebraków w czasach późniejszych, a ich liczba dochodziła do 20% mieszkańców Europy². W czasach nam współczesnych, w epoce postindustrialnej, znaczenie i zasięg ekskluzji wzrosły. Masowe migracje, deregulacja rynków pracy, defamiliaryzacja oraz indywidualizacja życia w połączeniu z kryzysem gospodarczym i jego skutkami w postaci rosnących obszarów bezrobocia i biedy są często przedstawiane jako przyczyny rosnącego wykluczenia. Mimo swojej popularności pojęcie wykluczenia społecznego jest jednak niezwykle wieloznaczne, ambiwalentne i wielowymiarowe. Tym cenniejsze są wszelkie analizy, których autorzy próbują podjąć nie tylko temat ekskluzji, ale także sposoby przeciwdziałania i zwalczania tego niepokojącego zjawiska. Takiego ambitnego zadania podjęła się Joanna Lizut.

Praca będąca przedmiotem recenzji liczy 282 strony tekstu, zawiera 208 pozycji bibliograficznych (w tym w języku angielskim) oraz bogaty wykaz dokumentów i raportów, aktów prawnych i adresów stron internetowych. Na końcu opracowania znajdują się także trzy załączniki zawierające Kartę tworzenia środowiskowego programu pomocowego, Kartę działań promocyjnych oraz Kartę standardu podstawowego. Z poddaną ocenie pracą zapoznałem się z dużym zainteresowaniem, wywarła na mnie stosunkowo dobre wrażenie i choć ostateczny wniosek pozostawiam na koniec tej recenzji, to już w tym miejscu mogę stwierdzić, że mimo kilku zastrzeżeń, oceniam ją pozytywnie.

Tytuł rozprawy

Tytuł rozprawy został sformułowany prawidłowo, a jego treść precyzyjnie oddaje zawartość bowiem opracowanie obejmuje głównie rozważania nad znaczeniem usług społecznych i socjalnych jako instrumentów ograniczania wykluczenia społecznego. Zakres tematyczny rozprawy pozwala zaklasyfikować ją do dziedziny nauk społecznych w dyscyplinie nauki o polityce publicznej.

Ocena zawartości pracy

² Samsonowicz, tamże s.25

Całe opracowanie zostało podzielone na pięć rozdziałów. W pierwszych trzech omówione zostały wykluczenie społeczne oraz usługi społeczne, a także dokonano oceny jakości i sposobu dostarczania usług społecznych.

W rozdziale pierwszym autorka podjęła próbę analizy pojęcia wykluczenie społeczne z powodzeniem dokonując obszernego przeglądu dostępnej literatury przedmiotu w zakresie ekskluzji. Joanna Lizut trafnie wskazała, że wykluczenie należy ujmować jako proces szerszy niż bieda, oznaczający w swej istocie brak partycypacji społecznej. Tutaj także została opisana geneza wykluczenia społecznego z perspektywy napięć strukturalnych, atrofii instytucji oraz konfliktu kulturowego. Całość została dopełniona prezentacją najważniejszych krajowych i europejskich dokumentów na temat polityki przeciwdziałania wykluczeniu. Niestety brak zakończenia rozdziału, które pozwoliłoby na przedstawienie podsumowania rozważań na temat ekskluzji oraz opinii własnych autorki na temat wykluczenia, pozbawia całość rozdziału ważnej dla dalszych rozważań konkluzji.

W rozdziale drugim autorka zajęła się ciekawą i stosunkowo rzadko obecną, przynajmniej w literaturze poświęconej polityce i pomocy społecznej, problematyką usług społecznych i socjalnych oraz oceny ich jakości. Joanna Lizut przyjęła założenie, że kluczowym czynnikiem dla integracji i reintegracji społecznej, jest rozwój usług społecznych i socjalnych, które są bardziej adekwatnym instrumentem zwalczania negatywnych zjawisk i procesów społecznych niż transfery pieniężne. Autorka zaprezentowała katalog usług społecznych i socjalnych dla osób zagrożonych ekskluzją. Nie kwestionując wartości merytorycznej tego fragmentu pracy, który został kompetentnie opracowany w oparciu o dostępną literaturę przedmiotu, znowu trzeba zarzucić autorce brak zakończenia i bardziej wyraźnej prezentacji własnych poglądów na tematy o których pisze.

Z kolei w trzecim rozdziale autorka opisała kryteria oceny działań społecznych i możliwości ich użycia w odniesieniu do usług społecznych i socjalnych. Czerpiąc obficie z literatury przedmiotu Joanna Lizut przedstawiła szczegółowo diagnozę społeczną oraz zastosowanie ewaluacji w polityce społecznej, a także podjęła temat wskaźników w jakości usług społecznych i socjalnych. W obecnym tym razem krótkim podsumowaniu autorka wskazała na elementy znaczące dla opracowania modelu usług.

W rozdziale czwartym została dokonana krótka charakterystyka wybranych krajów i funkcjonujących w nich systemów pomocy społecznej w oparciu o którą sformułowano rekomendacje dla modelu zasad tworzenia i dostarczania usług społecznych. Nie kwestionując znaczenia tego typu zabiegów wskazać należy, na ich ograniczenia. Studia porównawcze obok nie kwestionowanych zalet posiadają swoje słabości, a próba mechanicznego transferu dobrych rozwiązań z zagranicy bez uwzględnienia odmiennego kontekstu społeczno kulturowego i polityczno gospodarczego oznacza często działania skazane na niepowodzenie. Przykładem takich skutków są niektóre wprowadzone w Polsce rozwiązania, które wskazują na innowację imitacyjną. Szkoda, że autorka nie wykorzystwała koncepcji studiów porównawczych amerykańskiego badacza Richarda Hoefera według którego próby analiz porównawczych powinny odnosić politykę społeczną realizowaną w danym kraju do pięciu wymiarów – elementów systemu: - wartości społecznych dominujących w danym kraju, - systemu władzy a szczególnie możliwości artykułowania postulatów przez istniejące w danym systemie grupy interesu, głównych celów systemu, tj. ideologii wcielanej przez system, rodzaju aparatu wykonawczego, tj. instytucji urzeczywistniających cele systemu oparte na dominujących w danym społeczeństwie wartościach oraz programów wprowadzających w danym systemie wykonawczym. Najbardziej stabilnym elementem systemu jest funkcjonujący w danym społeczeństwie system wartości i jego, jak to nazywa Hoefer, kluczowa wartość. Równie stabilny jest model polityczny i miejsce, jakie zajmują w nim różne grupy interesu. Wartości dominujące w danym społeczeństwie oraz jego instytucje polityczne stanowią podstawę określania celów systemu i opartego na nich modelu polityki społecznej. Przyjęty model polityki społecznej określa organizację systemu wykonawczego i realizowanych w nim programów. Treść programów i sposób ich realizacji wpływają na funkcjonowanie systemu i wprowadzają korekty do modelu polityki społecznej, ale są to oddziaływania wtórne.

W ostatnim, piątym rozdziale, autorka przedstawiła kompleksowy, zintegrowany model pomocy w obszarze wykluczenia dowodząc umiejętności konstruowania modeli w oparciu o dobrą znajomość literatury przedmiotu. W ten sposób Joanna Lizut przedstawiła autorską koncepcję reformy systemu usług społecznych i socjalnych. Całość rozważań zamyka zakończenie w którym autorka

dokonała podsumowania prowadzonych analiz jeszcze raz definiując swoje priorytety do jakich zalicza inwestycje w kapitał ludzki, podejście wspólnotowe, pracę socjalną rozumianą jako działanie w środowisku społecznym, ze środowiskiem i dla środowiska rozumianego podmiotowo. W jej modelu usług partnerstwo i współpraca stają się ważnymi elementami polityki społecznej.

Metodologia

Dla oceny wartości naukowej rozprawy podstawowe znaczenie ma przyjęte w niej podejście teoretyczne i zastosowana metodologia. Z tego względu na szczególną uwagę zasługują rozważania autorki zawarte we wstępie. Autorka postawiła tezę, że dzisiejszy system pomocy społecznej jest anachroniczny, pozbawiony programowania, zarządzania i koordynowania usług dlatego istnieje pilna potrzeba reorganizacji pomocy społecznej dla poprawy skuteczności walki z wykluczeniem społecznym. Jak określiła to Joanna Lizut *celem rozprawy jest wskazanie, iż skuteczność wsparcia jest możliwa poprzez stworzenie zintegrowanego modelu pomocy opartego na zasadach zarządzania sferą publiczną, jednocześnie uwzględniającego specyfikę działań społecznych i opierającego się na usługach społecznych i socjalnych*. Jako recenzent podzielam zdanie Joanny Lizut, czemu dawałem wielokrotnie wyraz dlatego w pełni akceptuję cel opracowania.

We wstępie przedstawiona została także problematyka pracy oraz dokonano krótkiej prezentacji metod użytych w pracy. Złożyły się na nie analiza danych zastanych, przegląd literatury przedmiotu, analiza treści wybranych dokumentów oraz dwie, nieznane recenzentowi, a nie wyjaśnione szerzej przez autorkę, metody adaptacji części metodyk zarządzania projektami oraz adaptacji teorii i metodyk zarządzania w organizacji. Szkoda, że Joanna Lizut nie rozwinęła bardziej części metodologicznej wstępu (poprzez postawienie szczegółowych hipotez badawczych) co pozwoliłoby na lepszą ocenę wartości metodologicznej rozprawy.

Ogólna ocena rozprawy

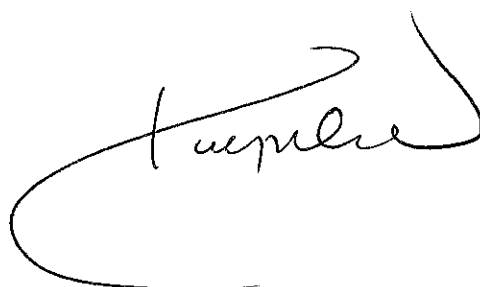
Na ogólną ocenę pracy ma wpływ zarówno jej treść jak i forma. Ocena strony formalnej jest niejednoznaczna. Praca posiada wyraźną konstrukcję, a logiczna i merytorycznie uzasadniona struktura pozwala autorce utrzymać tok narracji. Czytelnik znajduje w pracy tabele oraz diagramy i wykresy, ilustrujące omawiane

zagadnienia. Stosunkowo poprawnie (choć zdarzyło się jedno powtórzenie) sporządzono bogatą bibliografię pracy doktorskiej w której znajdujemy zarówno pozycje w języku polskim jak i angielskim, artykuły, książki, ale także zamieszczone w Internecie dokumenty, raporty i rozporządzenia prawne. Niestety o zdecydowanie niedostatecznym, wysiłku redakcyjnym świadczy zbyt duża, jak na standardy stawiane tego typu opracowaniom, liczba błędów i niezręczności językowych. Niektóre fragmenty są po prostu nieczytelne (przykładem może być całkowicie nieczytelna tabela na stronie 243). Nie zawsze także autorka opatruje zapożyczenia odpowiednimi przypisami. Reasumując ten wątek stwierdzić trzeba, że praca, w tej formie w jakiej otrzymał ją recenzent, wymaga starannej korekty.

Ocena merytorycznej zawartości pracy jest pozytywna, ale i tutaj można przedstawić pewne, zastrzeżenia. Do niekwestionowanych atutów opracowania należy bez wątpienia wybór tematu ciekawego poznawczo i ważnego społecznie. Za pracą przemawiają także zarówno jej myśl przewodnia jaką jest potrzeba reformy systemu pomocy społecznej jak i przyjęte i zastosowane rozwiązania badawcze. Bogata i licznie cytowana literatura przedmiotu należąca do kanonu współczesnych lektur z zakresu socjologii i polityki społecznej świadczy o dużej wiedzy oraz znajomości zagadnień z zakresu polityki społecznej. Liczba przedstawionych informacji zgromadzonych w oparciu o trafnie dobraną literaturę i materiały źródłowe dowodzi kompetencji, ale także zaangażowania autorki w badany temat.

Wątpliwości wzbudziła u recenzenta przewaga elementów deskryptywnych nad analitycznymi, oraz braki metodologiczne (brak operacjonalizacji pojęć, hipotez itp). Wątpliwości i niedosyt budzi zastosowanie narzędzi badawczych, którymi były głównie analiza danych zastanych tj. literatury przedmiotu i dokumentów urzędowych co ograniczyło wartość poznawczą zebranego materiału empirycznego. Szkoda że autorka nie wykorzystwała szerzej techniki pogłębionego wywiadu indywidualnego z ekspertami. Cenne informacje przyniosłoby także zastosowanie techniki winiety co raz szerzej wykorzystywanej w badaniach. Takie przyjęte i zastosowane rozwiązania badawcze pozwoliłyby na pełniejszą realizację celów badawczych jakie postawiła przed sobą autorka. Szkoda, że w części poświęconej przeglądowi rozwiązań zagranicznych autorka ograniczyła się do prezentacji różnych rekomendacji, a nie pokusiła się o próbę ich podsumowania i oceny. Takie działanie pozwoliłoby na bardziej racjonalną ocenę systemów pomocy społecznej w wybranych przez nią

krajach. Rozwinięcia wymaga także wątek roli zarządzania w sektorze publicznym w organizacji usług społecznych bowiem ogólne rozróżnienia na Nowe Zarządzanie w Sektorze Publicznym i Governance dalece nie wyczerpują tego istotnego dla jakości usług społecznych czynnika. Wystarczy wspomnieć, że pozytywnie opisywane w pracy standardy usług społecznych i socjalnych są przypisywane przez autorów zachodnich podejściu menedżerskiemu i krytykowane za dehumanizację tychże usług i ograniczanie innowacyjności w pomocy społecznej. Powyższe uwagi nie zmieniają opinii, że praca w całości jest ciekawa, prezentowany problem ma cechy oryginalności a jej konstrukcja jest logiczna i spójna. Rezultaty świadczą o merytorycznej jak i warsztatowej dojrzałości naukowej Doktorantki. Zgłoszone tu uwagi krytyczne są prawem i obowiązkiem recenzenta ale stanowią bardziej punkt wyjścia do dyskusji niż zakwestionowanie wartości pracy. Podsumowując przedstawione wyżej wszystkie oceny i komentarze czynione w odniesieniu do najważniejszych treści rozprawy jak i na jej marginesie, należy stwierdzić, iż jest ona oryginalnym przedsięwzięciem badawczym, potwierdzającym dobre przygotowanie Doktorantki do samodzielnej pracy badawczej. Rozprawa zawiera wyraźnie sformułowany cel poznawczy, właściwą obudowę literaturową, wspiera się na pomyślnie zrealizowanym projekcie badawczym, którego rezultaty oceniam pozytywnie. Całość rozprawy świadczy korzystnie o umiejętnościach i kompetencjach badawczych jej Autorki. Zatem rozprawa spełnia wszystkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim, określone art. 13.1 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (z dnia 14 marca 2003 r., Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm.), tzn. stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Reasumując mogę stwierdzić, że recenzowane opracowanie odpowiada standardom prac doktorskich, co pozwala rekomendować je jako podstawę przyznania stopnia naukowego doktora nauk społecznych w zakresie polityk publicznych. Przedstawione wcześniej wątpliwości są tak prawem jak i obowiązkiem recenzenta, ale nie stanowią podstawy do zakwestionowania wartości pracy, a raczej punkt wyjścia do dyskusji i dalszych badań.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'T. Kupala', written in a cursive style.